

UNIVERSITAT DE BARCELONA
DIVISIÓ DE CIÈNCIES DE LA SALUT
FACULTAT DE PSICOLOGIA

DEPARTAMENT DE PERSONALITAT, AVALUACIÓ I TRACTAMENT PSICOLÒGIC

ANÀLISI CONCEPTUAL DEL FENOMEN BILINGÜE.
AVALUACIÓ DEL RENDIMENT ESCOLAR EN
LLENGUA CATALANA i CASTELLANA

Autor: Àngel FORNER i MARTINEZ

Direcció: Dra. Maria Fornés i Santacana

BARCELONA 1990

CAPÍTOL 7

CANVIS D'ORIENTACIÓ EN LA INVESTIGACIÓ PSICOLÒGICA APLICADA A L'ESTUDI DEL BILINGÜISME

- 1. Estudi de variables relatives al rendiment intel.lectual i de la competència lingüística**
- 2. Estudi de variables relatives als tipus d'educació bilingüe**
- 3. Estudi d'altres variables: relacions entre l'edat i l'aprenentatge d'una L2, les relacions entre pensament i llenguatge, i entre personalitat i bilingüisme**

7. CANVIS D'ORIENTACIÓ EN LA INVESTIGACIÓ PSICOLÒGICA APLICADA A L'ESTUDI DEL BILINGÜISME

A partir dels anys seixanta els estudis sobre bilingüisme varien radicalment; per una banda, la sociolingüística, com hem vist al capítol precedent, comporta l'aparició d'investigacions molt diferents a les que s'havien fet fins llavors; igualment el progrés de la lingüística i la irrupció de les teories de la informació afavoreixen l'aparició de nous àmbits i noves estratègies d'estudi; el mateix que ocorre a causa de l'impuls que pren la neuropsicologia. Tots aquests factors i sobretot la publicació dels primers resultats de Peal i Lambert (1962) (capítol 5) marcaran una nova orientació en l'estudi i la investigació del bilingüisme.

Pot afirmar-se, doncs, que la investigació sobre el fenomen bilingüe -des d'una perspectiva psicolingüística- va iniciar un nou camí en dirigir-se l'atenció dels investigadors a l'estudi de la competència lingüística, dels processos cognoscitius i de l'activitat cerebral dels individus bilingües / multilingües.

1. Estudi de variables relatives al rendiment intel·lectual i de la competència lingüística

Un interessant article de Ben-Zeev (1977) analitzava la influència del bilingüisme en el desenvolupament i les estratègies cognoscitives. Pretenia estudiar les estratègies que els nens bilingües han d'efectuar per tal d'evitar la interferència entre les seves dues llengües; aquestes estratègies els obligaria a desenvolupar un estil especial d'actuació que, d'alguna manera, acceleraria l'adquisició de vocabulari. Els nens bilingües, i en general els bilingües, es manifestaven més avantatjats en la utilització dels materials verbals, en el sentit que reorganitzaven millor i més depressa aquests materials, i eren molt més dicriminatius en les seves distincions perceptives de la/les llengua/es. També Bloom (1970) constatava que si hi ha diferents estratègies per aprendre el llenguatge, calia suposar que els bilingües adoptarien estratègies particulars en funció de les dificultats que trobessin. Ben-Zeev, en definitiva, suggeria que els bilingües poden disposar de major facilitat en l'estructuració i organització del material verbal i, també, no verbal.

Torrance, Gowan, Wu i Aliotti (1970) obtenien, en infants bilingües de Singapur, puntuacions significativament inferiors que les dels nens unilingües en les escales de fluïdesa i flexibilitat verbal. Aquesta tendència s'invertia quan l'anàlisi s'efectuava sobre l'originalitat i l'elaboració verbal. Els autors esmentats també van trobar diferències significatives en el pensament divergent entre unilingües i bilingües a favor d'aquests últims. Ara bé, i com encertadament comenta Vila (1983), malgrat el millor control experimental d'aquestes i d'altres investigacions similars en els continguts i els resultats, encara és possible qüestionar-ne la validesa per

la manca de controls adequats respecte a les diferències ambientals, la qual cosa ens ha de fer ser prudents a l'hora de generalitzar conclusions.

Lambert (1978) reconeixia que els estudis de Torrance i altres (1970) aconseguien confirmar que el bilingüisme afectava favorablement l'estructura i la flexibilitat del pensament, tal com el mateix Lambert havia predit el 1962.

És destacable, en aquesta línia que seguim, el treball de Balkan (1970) fet a Suïssa que, a més d'efectuar una revisió interessant dels aspectes més rellevants tractats fins llavors sobre el bilingüisme, realitza un excel·lent estudi experimental sobre l'aprenentatge d'una L2. El seu treball intentava analitzar les característiques de les estructures lingüístiques i perceptives (del llenguatge) dels nens bilingües. Els resultats obtinguts corroboren la revocació dels efectes negatius del bilingüisme en el desenvolupament intel·lectual i emotiu, i permeten evidenciar la presència d'aptituds intel·lectuals superiors a favor dels nens bilingües comparant-les amb les dels monolingües d'un mateix nivell, especialment pel que fa a plasticitat i perceptivitat verbal.

L'estudi que va efectuar Ianco-Worrall (1972) es pot situar dins el grup d'investigacions que, igual que Balkan (1970), Torrance i altres (1970), etc. confirmaven les primeres conclusions positives que Lambert va apuntar. Aquesta autora va dur a terme una investigació en nens bilingües anglo-africans a Pretòria (Sud-Àfrica). Les conclusions que va obtenir assenyalaven que els nens bilingües presentaven un desenvolupament superior en dos o tres anys pel que fa a la capacitat de separació entre el significat i el so de les paraules, i també una major precocitat a adonar-se que l'assignació dels noms als seus referents segueix un criteri arbitrari. No va trobar diferències a l'hora de comparar el pensament operatiu

entre bilingües i monolingües, i va constatar una major predisposició en els nens bilingües envers els estímuls significatius del llenguatge. Els resultats de Ianco-Worrall no coincideixen exactament amb els de Lambert o Anisfeld (1961) perquè estudiava altres característiques de la competència lingüística, si bé cal dir que aquests resultats coincidien en general en detectar aspectes avantatjats en els nens bilingües.

Tot i això, mentre uns autors o estudiosos consideren l'aportació de Ianco-Worrall com una confirmació dels resultats de Lambert -fins i tot ell mateix-, d'altres, com per exemple Ben-Zeev (1977), els invaliden tot formulant la crítica habitual respecte al control de variables i adverteixen que no s'estava estudiant el mateix fenomen.

Ben-Zeev (1977) realitzava un estudi similar al de Ianco-Worrall, amb nens anglo-hebreus de Nova York i d'Israel, fent servir un estricte control experimental, en el qual obtenia resultats que permetien sustentar la idea que els bilingües disposen d'una major flexibilitat cognoscitiva, és a dir, una major facilitat de reorganització del material verbal, una utilització més flexible del codi lingüístic i una superioritat en el pensament operacional concret.

Com es pot veure, sovint les discussions entre autors no tan sols es refereixen a les divergències sobre les interpretacions dels resultats sinó, especialment, sobre les característiques de la metodologia experimental. Aquesta qüestió, en l'estudi del bilingüisme, ha estat molt freqüent, i això a causa, fonamentalment, de dos factors:

- 1) Dificultats en els instruments de mesura, en el sentit de poder disposar fàcilment d'instruments suficientment validats.

2) Dificultats en les mostres estudiades, pel nombre relativament escàs de casos analitzats.

Ambdues dificultats procedeixen d'un mateix fet: inexistència d'uniformitat en el fenomen bilingüe (moltes situacions particulars i diferents).

Scott (1973) constata en nens bilingües francès-anglès una major capacitat per a la manipulació del pensament divergent, igualment com els resultats que obtenien Carringer (1974) o Hakuta i Díaz (1985) en nens bilingües castellà-anglès.

Aquests resultats, entre d'altres, donen suport a les relacions que es volen trobar entre bilingüisme i flexibilitat cognoscitiva, creativitat i pensament divergent (interpretant algunes vegades com a índex de creativitat i d'altres com un estil cognoscitiu en el sentit de la forma de percebre i de processar la informació).

Recentment un estudi de Okoh (1980) entre nens monolingües i bilingües al País de Gal·les (gal·lès-anglès) i a Nigèria (llengua africana-anglès), mostra novament un millor rendiment en els tests o proves de rendiment verbal en els nens bilingües d'ambdós països. Respecte a la creativitat no verbal només els bilingües gal·lesos manifestaven superioritat sobre els monolingües.

De tal manera que, com vèiem en aquest capítol un recull de resultats que indiquen relacions positives entre el desenvolupament bilingüe i aspectes cognoscitius, sobretot els relatius a la creativitat verbal; però amb certa freqüència aquests resultats s'aparellen també a resultats favorables en activitats no verbals. Totes aquestes dades permeten preguntar-nos si l'experiència

bilingüe que el nen viu permet també desenvolupar determinades capacitats cognoscitives que poden manifestar-se posteriorment a d'altres camps de l'experiència cognoscitiva.

De tots aquests treballs que citem, se'n desprenen conclusions referents a una major facilitat en el domini de la flexibilitat cognoscitiva en el nen bilingüe, si bé això implica que el nen bilingüe, per evitar un dèficit de tipus intel.lectual o cognoscitiu, ha de superar determinats nivells bàsics de competència lingüística.

El concepte de competència lingüística conté diferents aspectes, a saber: la competència morfosintàctica i la competència semàntica, a banda d'altres competències generals del llenguatge com poden ser la fonètica, l'ortogràfica, etc. De tal manera que, com indiquen Siguan i Mackey (1986), en el cas del subjecte bilingüe no tan sols hauria d'interessar-nos la mesura de les seves competències sinó també la comparació d'aquestes competències entre les dues llengües; i així, sovint ens trobem necessitats de disposar de proves paral.leles i de dificultat equivalent en ambdues llengües per poder ser comparades.

Abans de deixar el tema cal, però, fer algunes consideracions sobre les variables que durant aquests anys s'estudiaven:

1) La primera consisteix a valorar fins a quin punt les "noves" variables que s'estudien (estratègies cognoscitives, flexibilitat del pensament, plasticitat verbal,...) són realment diferents de les que s'havien estudiat fins llavors, o bé només es tracta d'un canvi de nomenclatura, és a dir es fan servir aquests conceptes per

substituir el que anteriorment s'havia anomenat capacitats intel.lectuals i capacitats lingüístiques; les primeres mesurades amb tests d'intel.legència, i les segones, amb tests de llenguatge.

Respecte a això opinem que, a la vista dels estudis que hem revisat, el canvi (les "noves" variables estudiades) és més terminològic que no pas real. Es fan servir instruments similars als que es feien servir en anys precedents, però s'efectuen inferències més específiques. Potser cal advertir de l'augment d'aplicació de tests perceptius amb la intenció d'analitzar la diferència entre competència perceptiva i competència semàntica.

2) La segona consideració es refereix a les dificultats que s'observen en les definicions de les variables. Es fa difícil de concretar què cal entendre per "flexibilitat cognoscitiva" o per "perceptivitat verbal"; és cert que ens podem formar una idea aproximada del que es pretén significar amb aquesta terminologia, però el rigor científic en les definicions operacionals d'aquestes variables és escàs.

3) Finalment, per acabar aquests comentaris crítics, pensem que val la pena considerar si els autors citats, i molts d'altres, quan "inventen" aquestes nomenclatures per definir les variables que estudien, el que realment pretenien era diferenciar-se, és a dir, efectuar assaigs o intents diferents en l'anàlisi del bilingüisme dels que s'havien fet fins llavors. Cal dir, en favor seu, que si bé els instruments que feien servir eren iguals o similars als que s'havien fet servir anteriorment, el grau de formalització de la psicologia i les noves propostes teòriques que havien sorgit recentment, permetien "altres" interpretacions dels resultats.

2. Estudi de variables relatives al tipus d'educació bilingüe

Les diferències entre una educació bilingüe voluntària i una educació bilingüe forçada, estudiades per Scott (1973), són evidents i irrefutables, no tan sols pel que fa als resultats de la competència lingüística desenvolupada pels alumnes, sinó pel desnivell que també s'observa a nivell cognoscitiu (Paulston, 1975).

Lambert (1978) sobre aquesta qüestió distingia també entre **bilingüisme additiu** i **bilingüisme subtractiu**. El primer tipus correspon a individus que segueixen de manera voluntària programes d'immersió, pertanyents a grups etnolingüístics de prestigi (els anglòfons del Canadà) i que incorporen una nova llengua sense cap mena de perjudici de la pròpia llengua.

El bilingüisme subtractiu és la forma d'expressar el fenomen invers, habitual en grups etnolingüístics amb poc prestigi i reconeixement (emigrants, etc.) on l'adquisició d'una segona llengua -de valors culturals i comunicatius superiors- es fa en detriment de la llengua materna.

El bilingüisme additiu representa la incorporació, per part dels qui parlen una llengua dominant, d'una o més llengües diferents sense risc ni temor de perdre la seva llengua i cultura bàsica. El bilingüisme subtractiu, en grups etnolingüístics minoritaris, ocorre per les pressions socials que obliguen a abandonar la llengua original desenvolupant sovint una competència reduïda o escassa en la llengua de prestigi que directament o indirectament se'ls imposa.

En aquest sentit podem referir-nos a l'èxit de l'experiència del Saint Lambert Experiment, que en el

capítol 5 ja explicàvem, consistent en l'aplicació de programes d'immersió al Canadà (Lambert i Tucker, 1972), que no s'ha generalitzat totalment. En d'altres indrets o ambients, fins i tot al mateix Canadà, aquests projectes no han aconseguit els resultats previstos probablement per l'acció d'un conjunt de factors com l'obligatorietat, el negativisme de les famílies, la protesta d'algunes minories ètniques, que s'oposen a aquelles circumstàncies favorables que precisament han donat prestigi a aquests programes, com són la col.laboració i la voluntarietat del/s grup/s socials i ètnics que es proposen dur a terme l'experiència.

Pel que fa a l'experiència de Montreal, els informes anuals demostren que els alumnes que segueixen els programes d'immersió, després de quatre o cinc anys, llegeixen, escriuen i parlen fent servir l'anglès tan correctament com els nens educats en aquesta llengua; i, és clar, que poden llegir, escriure i parlar el francès d'una manera que els alumnes anglesos que aprenen el francès com a segona llengua mai no poden assolir. D'altres treballs, sobre la relació entre bilingüisme i desenvolupament cognoscitiu, indiquen clarament que és necessària la dotació de capacitats adequades i suficients en l'individu per obtenir competència lingüística en les dues llengües.

L'educació bilingüe no contemplada en projectes d'immersió es considera insuficient per pretendre un domini funcional de la segona llengua, perquè sovint són mètodes on la L2 es troba deslligada de la interacció cultural i on l'aprenentatge és artificial.

Una altra qüestió és la que planteja Kjolseth (1973) quan distingeix aquells programes educatius tendents a incorporar els alumnes de llengua i cultura minoritària al sistema majoritari, i aquells altres programes que pretenen el manteniment de la llengua i cultura pròpies del/s grup/s

minoritari/s augmentant, alhora, el coneixement i el domini de la llengua i cultura majoritàries. La relació entre aquests fenòmens i els programes d'immersió ha estat estudiada per diversos autors, especialment per Cummins (1979), que asseguren que l'elecció de la llengua d'ensenyament a l'escola té poc a veure amb un plantejament estrictament lingüístic (Bowen, 1977), i que són altres factors: sòcio-culturals, nivells sòcio-econòmics, prestigi de les llengües, expectatives dels mestres, etc. els que determinen molt més la presa de decisions educatives respecte de la llengua d'ensenyament.

Pel que es veu, i tal com afirmen Tucker (1977) i Vila (1983), es fa molt difícil apuntar els factors pedagògics com els únics responsables de l'educació bilingüe; fins i tot, tenint en compte factors lingüístics, cognoscitius i educatius, el tractament educatiu del bilingüisme continua depenent sobretot de fenòmens sòcio-psicològics i sòcio-polítics.

Quan ens referim a les relacions entre desenvolupament del llenguatge i educació bilingüe, en els estudis sobre l'adquisició precoç de dues llengües observem la presència de dues línies: els treballs que s'ocupen d'estudiar l'adquisició de les llengües dominants o presents en el medi familiar, de forma simultània i precoç (bilingüisme familiar) Lindholm i Padilla (1978), Tabouret-Keller (1969), etc., i els que s'ocupen d'estudiar l'adquisició de la llengua dominant en l'entorn i que és diferent de la familiar (bilingüisme ambiental) Cohen (1975).

3. Estudi d'altres variables: relacions entre l'edat i l'aprenentatge d'una L2, les relacions entre pensament i llenguatge, i entre personalitat i bilingüisme

No es pot oblidar, però, la problemàtica que subsisteix sobre el control de determinades variables i les definicions operacionals de determinats criteris i conceptes. Per exemple, en els estudis sobre les diferents estratègies que fan servir els bilingües precoços i els bilingües tardans, i també en aquells on s'analitza de forma general el llenguatge del bilingüe, segons diu Genesee (1978) la variable "edat" des de quan s'ha esdevingut bilingüe, molt sovint ha estat inadequadament controlada. De tal manera que, no ha de sorprendre que a la Universitat de McGill de Montreal, a partir del postulat inicial de Weinreich sobre els tipus bàsics de bilingüisme individual (capítol 4), s'iniciessin estudis sobre la importància de l'edat de l'individu per parlar de bilingüisme precoç i bilingüisme tardà, i això relacionat amb els sistemes semàntics, amb les estratègies del processament del llenguatge i amb l'activitat EEG en els hemisferis cerebrals.

Preocupaven, molt més que no pas ara, les relacions entre pensament i llenguatge; especialment des de la perspectiva de la psicolingüística. Els bilingües oferien, doncs, una casuística molt particular quan s'analitzava la dependència directa o indirecta entre pensament i llenguatge.

En el document **Bilingüisme i Personalitat**, Siguan (1976) planteja l'existència de dues classes de problemes en els veritables bilingües.

El primer, en la relació entre llenguatge i pensament. L'activitat intel·lectual té una funció integradora i unificadora de la persona. En la mesura que es vol identificar pensament i llenguatge, la unitat funcional de la personalitat sembla incompatible amb el bilingüisme. L'existència de veritables bilingües, doncs, només resulta comprensible si s'admet una distinció entre els processos del pensament i la seva forma d'expressió verbal.

El segon problema que es planteja correspon a la relació entre llengua i cultura. La personalitat individual s'estructura en funció d'una cultura a la qual hom s'integra. Cada cultura s'expressa en una llengua determinada. El bilingüe que posseeix dues llengües i, per tant, s'adscriu a dues cultures sembla que no pugui tenir una personalitat unificada sinó necessàriament escindida. Aquesta conclusió, però, només fora vàlida si les dues cultures estiguessin en conflicte, i no si apareguessin com a compatibles o complementàries.

En resum, a partir dels anys seixanta, apareix un conjunt de noves variables d'estudi: l'edat, el pensament, la personalitat, el sexe, etc. relacionades amb el fet de ser bilingüe, que immediatament reclamarien l'atenció dels investigadors, i començarien a estudiar-se sobretot per la influència de determinats corrents psicològics (PI processament de la informació).

* * *

Veiem, doncs, com després d'haver apuntat en el capítol anterior els factors culturals del bilingüisme com els responsables de gran part de la problemàtica existent,

els estudis van prosseguir sobretot en la línia de tendència psicopedagògica en el sentit d'establir criteris i bases sobre l'educació bilingüe i tenir en compte la valoració dels resultats acadèmics des d'una perspectiva psico-social.

El canvi que es va produir va ser aquest que indiquem, ja que fins llavors -fins la dècada dels seixanta- els plantejaments educacionals i l'anàlisi dels resultats del bilingüisme s'efectuaven sobretot mitjançant criteris de rendiment lingüístic i de desenvolupament intel·lectual. A partir d'aquest moment, també es faran servir criteris psico-socials com són la motivació en l'aprenentatge de la L2, la integració social i les relacions entre majoria-minoria en comunitats bilingües-biculturals.

V. DESENVOLUPAMENT DEL LENGUATGE I EDUCACIÓ BILINGÜE.
(Perspectives contemporànies)

Dediquem aquest apartat a presentar:

a) Diversos estudis que hem realitzat sobre desenvolupament, aprenentatge i competència en les llengües en individus i situacions bilingües.

b) La revisió de treballs referents al desenvolupament del llenguatge i l'educació bilingüe, especialment aquells que fan referència a: evolució del llenguatge en bilingües precoços; noves alternatives en l'estudi experimental del bilingüisme; propostes explicatives de l'èxit/fracàs en l'aprenentatge de les llengües (propostes de tipus psicolingüístic i sòcio-cultural); diverses modalitats educatives en situacions d'educació bilingüe; algunes conseqüències de les actuals relacions entre grups humans i llengües.

El primer capítol (número 8) consta de dues parts, la primera tracta de les característiques del desenvolupament del llenguatge en nens bilingües precoços; a la segona part es presenten algunes alternatives que recentment s'han fet servir en la investigació experimental del bilingüisme individual.

Seguidament, al següent capítol (número 9), fem una revisió dels diferents factors que poden afectar els nivells de competència lingüística en individus bilingües. Al capítol 10 exposem de forma més sistematitzada les propostes teòriques i els resultats empírics que pretenen corresponsabilitzar els factors psicolingüístics i psicosocials dels resultats acadèmics i de l'èxit o fracàs en l'aprenentatge de les llengües; i finalment, al capítol 11, detallem els principals sistemes o mètodes d'educació bilingüe en funció dels objectius i finalitats que es proposen; i ho aprofitem per presentar les nostres opinions sobre la problemàtica entre demografia i llengües.

CAPÍTOL 8

ESTUDIS SOBRE L'ADQUISICIÓ PRECOÇ DE LES LLENGÜES. NOVES ESTRATÈGIES EN LA INVESTIGACIÓ SOBRE EL BILINGÜISME INDIVIDUAL

1. Estudis evolutius sobre el llenguatge dels bilingües

**1.1. Introducció als estudis recents sobre el
desenvolupament del llenguatge en nens
bilingües**

**1.2. Estudis evolutius. Els treballs de Volterra
i Taeschner**

**1.3. Estudis evolutius. Estudi d'un cas de
bilingüisme precoç català/castellà**

**1.4. Estudis evolutius. Treballs d'observació a
l'àmbit escolar**

2. Estudis experimentals del bilingüisme

**2.1. Estudis experimentals. Bilingüisme precoç
i rapidesa de discriminació lingüística**

**2.2. Estudis experimentals. Especialització dels
hemisferis cerebrals i reconeixement de
paraules escrites**

**2.3. Estudis experimentals. Aspectes gràfics /
semàntics en el reconeixement de paraules
escrites**

**2.4. La controvèrsia entre un o dos magatzems a
la memòria dels bilingües**

8. ESTUDIS SOBRE L'ADQUISICIÓ PRECOÇ DE LES LLENGÜES. NOVES ESTRATÈGIES EN LA INVESTIGACIÓ SOBRE EL BILINGÜISME INDIVIDUAL

L'evolució de l'adquisició del llenguatge en el nen ha estat un tema extensament estudiat. A partir de mitjans del segle passat amb la irrupció de les teories i estudis evolucionistes i, concretament durant les primeres dècades del segle actual, amb l'aparició del corrent paidològic s'inicia -tant per part de la psicologia com de la lingüística- una enorme producció de treballs sobre adquisició i desenvolupament del llenguatge infantil que perdura fins avui dia. Malgrat això, l'estudi de l'evolució del llenguatge en nens que creixen en un ambient bilingüe, i per tant desenvolupen el seu llenguatge alhora que adquireixen competència en dues llengües, ha estat un tema molt menys estudiat.

En aquest capítol, dediquem la primera part a revisar estudis evolutius del llenguatge en nens bilingües, aportant resultats de les nostres recerques. A la segona part, ens referim a investigacions experimentals sobre bilingüisme individual, algunes de les quals han comptat amb la nostra col.laboració.

1. Estudis evolutius sobre el llenguatge del bilingües

1.1. Introducció als estudis recents sobre el desenvolupament del llenguatge en nens bilingües

L'infant, el nadó, en totes les races té el mateix potencial de producció i elaboració de la parla (Osgood i Sebeok, 1965); cap llengua no és més difícil d'aprendre que una altra quan es tracta d'una llengua materna (Slobin, 1981). L'adquisició i el desenvolupament del llenguatge verbal en tots els nens es caracteritza per seguir el mateix procés, les mateixes fases i produir-se aproximadament en les mateixes edats, i això en qualsevol indret del món i per complexes que puguin semblar les llengües. Com ja hem indicat anteriorment, per al cervell del nen, durant el període d'adquisició del llenguatge (processos de comprensió i expressió oral), que considerem que abraça dels 12 mesos als 36 mesos aproximadament, aprendre una o més llengües no és més difícil que aprendre'n una de sola (Penfield i Lamar, 1963). Des d'una perspectiva neurofisiològica tampoc no s'han demostrat raons evidents que desaconsellin l'aprenentatge precoç de dues llengües. El bilingüisme precoç no és nociu, sinó al contrari, resulta avantatjós i és desitjable (Ekstrand, 1983).

Tot i això, sempre es poden trobar estudis que serveixen per reforçar opinions contràries a la precocitat en l'aprenentatge de les llengües.

L'aprenentatge precoç de dues llengües significa que s'efectua un aprenentatge simultani d'ambdues. Aquesta precocitat, en general, es considera com a tal sempre que es produeixi el contacte i l'inici de l'aprenentatge de les dues llengües amb anterioritat als tres anys d'edat, (McLaughlin, 1978).

Abans de les propostes de McLaughlin (1978) o de Titone (1975) que, entre d'altres, són autors que defensen en l'aprenentatge precoç de dues llengües la necessitat del contacte precoç i l'establiment de relacions socials habituals en les dues llengües, i també de l'adequada disponibilitat i flexibilitat cerebral del nen (que nosaltres entenem en el sentit de "capacitat intel.lectual") com a aspectes concurrents amb el desenvolupament lingüístic, cognoscitiu i neurològic; anteriorment, doncs, hi ha hagut altres tipus de propostes, com les de Penfield (1965), que explicaven l'adquisició precoç de dues llengües des d'una perspectiva bàsicament neurofisiològica, a partir de suposar l'existència d'un **període crític** en el desenvolupament del sistema nerviós que actuava facilitant la incorporació quasi espontània de diversos sistemes de signes verbals; un cop superat aquest període crític -entre els tres i els quatre anys- els aprenentatges de nous sistemes de signes verbals haurien d'efectuar-se de manera indirecta o mediatitzada a través de la L1.

De manera similar, en un altre aspecte, Parowski (1980) també ha intentat d'establir o de localitzar el que anomena **períodes sensibles** per a l'adquisició de la sintaxi de la L2, és a dir, aquells períodes o moments del desenvolupament psicolingüístic on l'adquisició natural de la sintaxi de la L2 s'efectua sense el concurs o la "traducció sintàctica" de la L1. D'igual manera s'ha intentat també de localitzar els períodes sensibles per a l'adquisició fonètica de la L2.

Respecte al període crític del desenvolupament neurològic cerebral, com observa encertadament Siguan (1985), manquen proves determinants de la seva existència; actualment és un concepte criticat per la indefinició que conté i perquè es comprova l'acció de moltes altres variables en l'adquisició de noves llengües en l'individu.

El tema és polèmic, perquè investigacions recents sobre cronobiologia humana demostren la correlació entre maduració de diferents àrees de l'escorça cerebral, l'edat dels individus i el nivell de desenvolupament lingüístic. L'acord més unànim és que l'únic aspecte clarament avantatjat en una adquisició precoç de L2 seria el fonològic, ara bé, alguns autors el consideren de poca rellevància, i això perquè estudien la llengua bàsicament com a sistema de signes; nosaltres, però, voldríem destacar la importància que la fonologia té en les funcions social, comunicativa, d'integració i d'interacció de la llengua, de tal manera que no compartim les opinions que tendeixen a minimitzar aquest aspecte, independentment que es refereixin a la fonologia de la L1 com de la L2.

La precocitat és una situació avantatjosa per a l'aprenentatge de dues llengües, però no obliga a pressuposar inconvenients o incapacitats per a aprenentatges més tardans. Encara es poden trobar autors que apunten més avantatges en l'aprenentatge de L2 a major edat dels individus quan no és possible un aprenentatge precoç, ja que, evolutivament, apareixen processos de caràcter cognoscitiu (intel.lectuals, sòcio-culturals, lingüístics, experiències, etc.) que poden afectar favorablement l'aprenentatge d'una L2.

1.2. Estudis evolutius. Els treballs de Volterra i Taeschner

En la revisió d'alguns estudis evolutius sobre l'adquisició precoç de dues llengües, ens hem decidit a remarcar els treballs de Volterra i Taeschner.

L'any 1978, Volterra i Taeschner publiquen els resultats d'una investigació sobre bilingüisme precoç on estudiaven l'evolució del llenguatge d'infants entre un i quatre anys. Els resultats que aquestes autores exposen coincideixen, en general, amb altres estudis similars. En aquest cas es tractava de dues germanes que vivien a Itàlia i a les quals el pare parlava italià i la mare, alemany.

Localitzen, en aquesta investigació, la presència de tres estadis en el desenvolupament del llenguatge de les nenes estudiades. En el primer, el sistema lexical dels infants inclou paraules de totes dues llengües (italià i alemany). Les paraules són utilitzades sense un equivalent directe en l'altra llengua, com si disposessin d'un únic lèxic; sembla, doncs, el llenguatge d'un nen monolingüe però amb la barreja, en el discurs, de paraules de diferent procedència, i disposant d'una adequada comprensió d'ambdues llengües.

El segon estadi comença quan les nenes distingeixen dos lèxics diferents però encara apliquen la mateixa sintaxi per a ambdues llengües. Totes les paraules d'una llengua tenen l'equivalent en l'altra i desapareix la barreja de paraules.

Finalment, en el tercer estadi descrit per Volterra i Taeschner, apareixen les corresponents diferències lexicals i sintàctiques de cadascuna de les llengües. La utilització de cada llengua s'ajusta a la situació contextual. Les autores consideren que es pot parlar pròpiament de nen bilingüe quan, al final d'aquest estadi, el nen actua lingüísticament amb independència, i ja no fa servir esquemes anteriors, com per exemple el d'"una persona-una llengua". Sobre aquest tema es pot consultar un interessant article de Siguan (1984) dins **Adquisició precoç d'una segona llengua**.

Nosaltres considerem que en aquesta descripció del procés de bilingüització precoç (durant l'adquisició del llenguatge del nen petit), on es fa servir el criteri d'"estadi" en un sentit estructural i evolutiu, i que abraça el període entre 1 i 4 anys d'edat, poden succeir -i de fet les nostres observacions ho confirmen- modificacions o variacions en la resolució del tercer estadi proposat per Volterra i Taeschner -caracteritzat per l'agilitat en l'ús independent d'una i altra llengua. En el cas que les dues llengües estiguin presents a l'entorn pròxim i real del nen, i també si les dues llengües pertanyen al mateix grup lingüístic, o si l'educació (escola bressol/preescolar) fomenta el bilingüisme o no, llavors en aquest tercer estadi el nen pot manifestar una adequada distinció entre les dues llengües. Tal com afirmen les autores referides, però, persisteix la inclusió de vocables o formes sintàctiques procedents de la llengua més habitual (major presència social) en l'altra llengua, caracteritzant o pseudotransformant algunes paraules, d'igual manera com ocorre en parlants de determinades circumscripcions bilingües o multilingües que traspassen -en la parla quotidiana i habitual- paraules o frases d'una llengua a l'altra i les someten a una particularíssima transformació (fonètica i sintàctica), i que naturalment els nens aprenen. Aquest fenomen no succeeix en el cas d'adquisició de llengües distants i no presents a l'entorn, tot i que, en alguns casos de bilingüisme familiar, el nen pot manifestar a casa alguna particularitat com la descrita anteriorment. Quan les llengües no estan presents a l'entorn, hem comprovat que si es manté el bilingüisme familiar el nen manté bons nivells de comprensió en L2 (llengua sense presència social), però disminueix o elimina l'ús de L2 en l'expressió oral.

Els treballs de Volterra i Taeschner, i en general aquells de característiques similars que es dediquen a

descriure les fases o etapes del desenvolupament del llenguatge en nens bilingües, es poden contrastar amb treballs que hem realitzat al nostre entorn pròxim (Catalunya), en què bàsicament hem observat les mateixes etapes i estils apuntats per les autores italianes, tot i que podem matisar alguns aspectes que considerem que són d'interès.

1.3. Estudis evolutius. Estudi d'un cas de bilingüisme precoç català/castellà

A partir de 1981, sota la direcció de l'autor d'aquesta tesi, a Barcelona, s'han dut a terme una sèrie d'estudis sobre l'evolució en l'adquisició del llenguatge en nens que creixen en situacions o ambients bilingües. Un d'aquests estudis va ser un seguiment de cas únic (estudi de casos), comprovant l'evolució d'alguns aspectes del llenguatge d'un nen durant set anys (1981, 1988). Un altre treball va ser una recerca descriptiva (observació sistemàtica) durant 1982 i 1983, en una escola catalana (preescolar) on assistien també nens castellanoparlants⁸.

En el primer estudi que indiquem, vam efectuar el seguiment d'un cas únic des dels 18 mesos fins als vuit anys; un nen, localitzat a Barcelona, en zona bilingüe (català-castellà) a qui la seva mare sempre parlava en castellà i el seu pare en català, i que assistia a una escola catalana a partir dels dotze mesos. Així doncs, el castellà que inicialment podia aprendre provenia del contacte amb la mare, amb alguns familiars o companys de

⁸ Forner, A. (1983). **Objectius àrea llenguatge per a infants de 2 a 5 anys**. Fotocopiats. ICE. Universitat de Barcelona.